

Марија Црнић Пејовић

АРХИВСКА ГРАЂА – ПРИМАРНИ ИЗВОРИ

Истраживачи, научници и стручњаци из било које области политичког, друштвеног и економског живота једног народа или краја, обрађујући прошлост или садашњост (у којој се рефлектује прошлост), не би требало да заобиђу архивску грађу, поред других извора.

Етнолозима архивска грађа пружа непроцјењиве податке, уз исто толико значајан теренски рад, литературу и друге изворе. Обиле архивске грађе мало је коришћено од стране етнолога, осим Ђурђице Петровић, која је користила архиве Дубровника Котора и Херцег Новог, и Драгане Радојичић. У архивама Србије је, од стране етнолога, занемарљиво мало коришћена архивска грађа, која се налази у архивским фондовима административних јединица, судова, разних друштава и удружења, те у црквеним архивама.

Истраживање архивске грађе изискује много времена и стрпљења, јер је знатан дио архивске грађе уништен услед ратова, природних непогода и људске небриге, а већи дио преузете документације, услед просторних, персоналних и материјалних ограничења, није обрађен и лако доступан. Дешава се да се данима узалуд трага, док се не дође до потребних података, али је зато радост успјеха тим већа.

Као илустрацију, даћемо неколико докумената писаних у 18. вијеку у Херцег Новоме, српским језиком, ћирилским писмом.

Послије двовјековне турске власти херцегновско рисанским крајем, крајем 17. вијека, и овај дио Боке Которске потпада под власт Венеције и остаје под том влашћу до њене пропасти, 1797. године.

Млетачке су власти, због напуштања и исељавања турских становника услед ратних збивања и промјене власти, настојале да привуку што више становништва из околних крајева, како би започела привредна активност која је требало да им доноси приходе. Напуштену земљу дијеле досељеницима који у највећем броју долазе из Херцеговине, али и из Црне Горе. Становништво херцегновског краја 1718. године успјева да Дукалом млетачког дужда добије право самоуправе, односно оснивања топаљске Комуниади, са сједиштем у Топлој (сам град Херцег Нови био је сједиште млетачких власти и војске и досељеног италијанског становништва.) Народ је на збору бирао *капетана од комуниади*, четири *суђе* и *канцелијера* (секретара). Тада су добијене још неке повластице, као и право суђења у грађанским споровима, право кореспонденције српским језиком, ћирилским писмом, док је комуникација са млетачким властима обављана на италијанском

језику. Правоснажност докумената који су писани ћирилицом постижана је преводом на италијански језик и овјером код млетачких власти.

Даље доносимо неколико докумената из 18 вијека.

1.

Тестамент Јова Вучинова, реченог Риђанина, сачињен на Топлој 1773. године.

У име Исуса хр(и)иста Амин године од негова пресветога рођенства 1773. месеца фебруара 1. по сербски индикта гд? у дан истинити петак у Новоме на Топлу. Чини се ови тестамент за добро виероване у напредак ко(ј)и имаће своју крепост колико да (ј)е учињен од руке госпоцкога нотара, наодећи се гн. Јово Вучинов речени Риђанин болестан у постељи, перо¹ здрава од ума и памети, зна(ј)ући да (ј)е свак дужан умри(ј)ети и госп.бг(богу) ответ дати за вазда одлучу(ј)е наредити и наређу(ј)е и ументу(ј)е² сваку ствар и своје последње оћене(?)³ како ваздол⁴ наслеђу(ј)е.

1. Препоручује своју душу гдн. бг(богу) и пресвето(ј) Богородици и свием светим и сму (светому) Николају, и оће разуми и орденав⁵ када би се преставио да буде његово тиело погребено код цркве сга (светога) Вознесениа на Топлу ђе су и његови родитељи укопати и да му се има учинити опиело по закону све цркве у јакост од свога имућа.⁶

2. И оће и разумие и наређује сво(ј)у гђу. домаћицу Росу да буде дона и мадона⁷ од свакога његова имућа толико од покућства, колико о(д) сви(ј)е добара и да има иста његову домаћица држати у кућу њи(х)ову кћер Ешу а да (ј)е она буде лиепо слушат до бремена.

3. Наређује и оставља за своју душу у исту цркву сго. Вознесени(ј)а сулундара⁸ два, а у манастиру на Савину сулундар (ј)едан, у цркву сга.Саве цекин (ј)едан а своме ду(х)овнику Максиму Вучковићу цекин (ј)едан да му моли гда. Бога за његову душу, а ово све што ... (документ оштећен)

5. Наређу(ј)ем да се има дати Ели горани(?) његова службеница цекин (ј)едан за труд што (ј)е имала око његовања

6. Наређује (?) ако би штогођ од његовије добара аванцало⁹ по смрти његове домаћице Росе да има од његовије прокуратора¹⁰ све бит продато и

¹ Рего (итал.) – ипак, али

² Уметнује – мисли

³ Оћене – хоћење, жели

⁴ Ваздол – доље

⁵ Ordinare (итал.) – распоредити, наредити

⁶ Онако како је могуће с обзиром на имовно стање.

⁷ Да буде дона и мадона – у преносном значењу да буде господарица.

⁸ Саландар – 40. заупокојених литургија.

⁹ Avanzo (итал.) – остатак

динаре ко(ј)е се нађу извадити да имају бити дате за своју душу и своји(х) родитеља у овдашћу (овдашњу) цркву Сга: Вознесени(ј)а хва(Христова) на Топлу: 7. Оставља; оће и разумије за своје прокураторе гна: Мати(ј)а Милутиновића Ђорђи(ј)а Радића, и Павла Дублевића главара од Топле ко(ј)и (ј)е учињен по официју¹¹ од канцеларије у граду којем пртокураторима темељито препоручује да имају чинити и испунити ова његова наипоследња одлука у све и за све при свакоме суду и проча.

И ови тастаменат биће афермат¹² на име гна. ка. Јова Вучинова, и сувише подписат о два сједока по његову ордену. И ја Јово Милутиновић канце(лијер)од Ком. (унитади) учини ови тастаменат по ријечи реченога гна. ка. Јова Вучинова с ко(ј)и свршује и ишће проштење од свакога и он опрашћа свакоме и проча.

? јеромонах Максим Вучковића фермавам горњи тастаменат на име Јова Вучинова речени Риђанин у све и за све ??? не умиучи он писати

Горњи текст заузима двије стране а на трећој пише:

На 2, фебруара 1773. у Новоме по србски

Би проглашен ови тастамент у кући покојнога гна.к. Јова Вучинова пред тиелом мртвием, многи ко(ј)и су чули, а на(ј)више Васил Вукаиловић и Мато Огоевић оба из Топле, од мене ниже подписати

Јово Милутиновић, канце(лијер)од Ком(унитади)

Слиједи текст на италијанском, из којег сазнајемо да је тестамент преведен на италијански језик од стране званичног преводиоца.¹³

2.

Тестаменат Маре, жене покојнога Јована Бошковића, реченог Шаина, са Пода, из 1760. године.

С.г.б.(Слава господу Богу)на 10 априла 1760 по италијано у кући покојнога

Јована Бошковића реченог Шаина

Чини ови тастаменат Мара жена покојнога Јована Бошкова за добро виеровање у напредак да море имати (ј)акоост колико да (ј)е учињено од публикога¹⁴ нотара с ниже потписатием сједоцима којим иста буде речи и молити за (ј)акоост истога тастамента. и памети а знајући дати одвиет г. б. (господу богу) и Пресветој бци (Богородици) и свијем сти (светим) и ст (светом) прво мученику

¹⁰ Procuratore (итал.) – опуномоћник, заступник

¹¹ Ufficio (итал.) – уред, канцеларија, овдје се мисли на чиновника у канцеларији

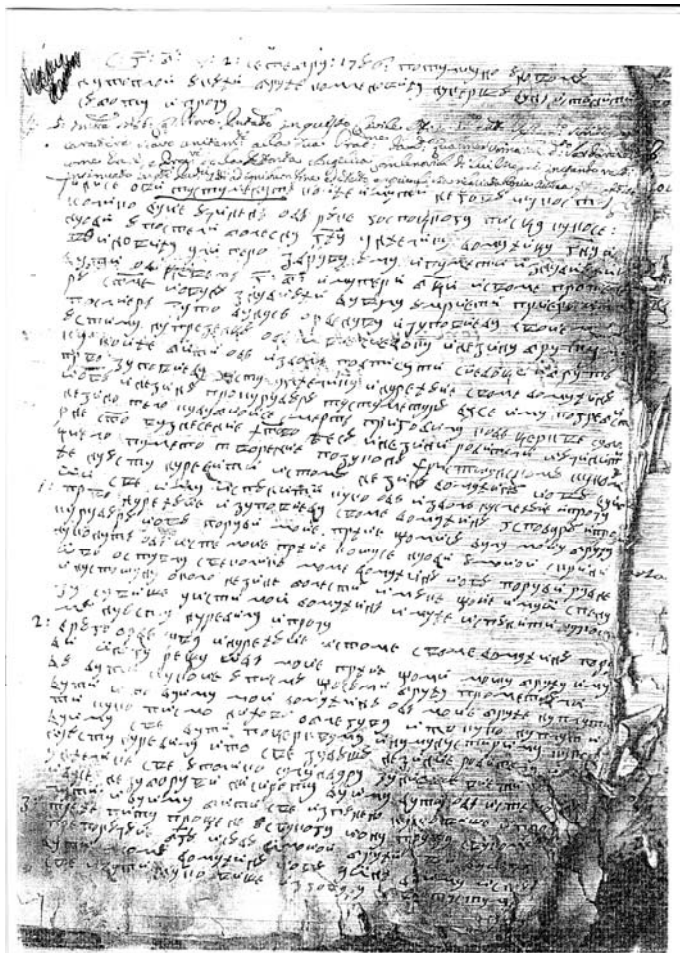
¹² Affermare (итал.) – потврдити

¹³ Државни архив Црне Горе Цетиње, Архивско одељење Херцег Нови (у даљем тексту АХ); Политичко – управни млетачки архив (у даљем тексту ПУМА) Ф.246_ /1,210-212

¹⁴ Публикога нотара – јавног нотара

С(тефану да (j)о(ј) буде на помоћи њезиној души зато данас орденава и заповиједа њезину најпоследњу одлуку да се има (?) по ње самерти кад кад би је нашла

1. Прво да се има њезино тиело погребсти код цркве стга. (светога) Сирда и вака (Срђа и Вакха) на Подима и учинити памето творениј(е) по закону христи(ј)анском и проча

2. Друго поради онога тастамента кога (j)е учинио покојни њезин домаћин Јован Бошков онога пофаљу(је) и потврђује да (j)е добро учињен и да се онако има испунити и доспиеи како (j)е заповједио перо само данас иста Мара заповиједа поради винограда што (j)е у Мељину да имају њезини унуди иреди(еред)и¹⁵ дати за муку¹⁶ од винограда истога цекина шест у оне цркве ће (j)е заповиедио толико и од земаља што (j)е коме покојник одлучио и дао толико и она заповиједа да имају њезини унуди и ереди узети на исти начин и виноград у

¹⁵ Eredi (итал.) – наследници

¹⁶ Мука – рад који се обавља око винограда

Мењину пошто испуни сваки по два цекина па парте¹⁷ да додијеле на троје Лукетић, Говчевић и Лубардић виноград у Мељину а остало како (ј)е коме покојник оставио.

3. Треће за знати се што се наоди данас од њезина поку(ћ)ства мало и много оћеће се размиети¹⁸ и записати што има у истој кући напо по напо (?)

- 12 пиата¹⁹ косит(р)ани(ј)е жутие од терпезе
- 5 сахана²⁰ миедених средни(ј)е ужути(ј)е²¹
- 4 пин(њ)ате²² миедене средње и мала ужуте
- 1 просуља²³ миедена шупља
- 1 сич говоздени(гвоздени) ужут
- 1 комостре двоздене старе
- 6 бугава(?) малије и великије ужут
- 1 баднић²⁴ средни
- 1 тас миедени
- 3 инконе мале старе
- 1 канђело миедено мало пред инконе
- 1 ћугом(?) миедени што се вода носи ужут
- 1 ибрик миедени мали сломљем
- 1 терпеза стара орахова
- 1 кашун²⁵ јелов стари
- 1 скриња јелова стара
- 2 бокаре нараване(?) средње
- 1 бокарин²⁶ ма(ј)олике
- 1 наћви и лопар дрвени парачина
- 1 ситна (?) ужута
- 3 жаре²⁷ земљане мале и средње
- 4 пантарула²⁸ говоздена стара
- 6 кашика дрвение стари(ј)е
- 4 кане²⁹ нашто се суше смокве сломљене
- 1 би(ј)ел(?) стари од пола: 5:
- 1 долама женска од паунаца³⁰ ужута

¹⁷ Parte (итал.) – стране

¹⁸ Оћеће се размиети – хоће се разумијети

¹⁹ Пиата – тањира

²⁰ Сахана – леђен (Вук, Српски рјечник, Нолит, Београд 1972).

²¹ Ужуте – њихова жута боја, јер су од коситра (вјероватно).

²² Пињате – шерпе

²³ Просуља – тава

²⁴ Баднић – посуда за ношење воде (вјероватно).

²⁵ Кашун – сандук

²⁶ Бокарин – ноћна посуда

²⁷ Жаре – посуде за држање уља

²⁸ Пантаруо – виљушка

²⁹ Кане – дрвене, или од шибља решетке

- 1 ћурдија од паунаца ужута
- 2 кошуље женске старе
- 1 траверса ³¹ибришима стара
- 1 лопата гвоздена мала стара
- 1 мотика стара говоздена
- 1 кука говоздена сломљена

Готово се нађе цекина седам и ово (j)е оставила на аманет у жене поко(j)нога Сима Лукетина да (j)о(j) даде када буде за прешу и сувише што (j)е зајмила Јову Илину Лубардићу цекина три има пет неђеља до данас и ове да врати кад би била преша поради њезина укопа.

- 3 бариела вина инцирка

Сувише оће разумије што имаде од кога скужати како наслеђује и буде зазват ниже звани дужници

Трипко Муришић с Крушевица Турски(j)е има дати це.5

Јово Терзић с Мокрина има дати цекин 1

Лазар покојни(ног)Вукашина Квекића има дати це.1

Јово Иванов Глоговац има дати (у наставку нећемо наводити суму дугу јер није битно)

Ћиро Париез има дати

Продан Кукавица има дати

Јово Шкерелет с Каменогa има дати

Никола Перишић са Жвиња има дати

Никола Поп(j)евић из Петјевића има дати

4. четврто оће се разумие да се има дати два саландара у цркву стга(светогa)Сергиа и Вака на Поде ђе њезино тело лежи да се отпо(j)у за њезину душу цекина 4.

Сувише да имају дати њезини унуци ову доламу од паунаца што (j)е иста Мара? нанила (?) да (j)е даду Мари шћери Шћепана Вуковића за ње службу што (j)е око ње настојала

5. пето оће се разумие када буде самерт наша да имаду њезини унуци Лукетић Говчевић и Лубардић подиелити њезино покуство што се наоди на тр(j)е како браћа толико иако би скужили да диеле на тро(j)е и да се не имаду њезине душе оглушити и свога покојнога ђеда

6. шесто оставља за сво(j)е прокураторе Анту Лакетића и Глигора Говчевића да (j)о(j) имаду за све више речено работе испунити и управити како (j)е ође³² она заповиђела

И ови тастаменат учини (j)а Нико Радуловић бивши мољен од Маре жене покојнога Јована Бошкова реченог Шаина на славу Божју

Ја Сава Лакетић(j)есам св(једок)овому тастаменту како пише

³⁰ Раупаса (итал.) – врста тканине

³¹ Траверса – кецеља

³² Ође – овдје

И ја Павле Петровић (ј)есам св(ј)едок како пише овому тастаменту

Слиједи текст на италијанском језику о преводу и овјери горњег тестаментa.³³

3.

Пресуда Суда добрих људи из 1770. године, којом је рјешена диоба непокретне имовине између Николе, покојног Сава Пиешивца, и браће и њиховог рођака Јова и Остоје, покојног Филипа Пиешивца. Током млетачке владавине, у грађанским споровима, право пресуђивања имале су локалне самоуправе, али иако је млетачка власт задржала право суђења у кривичним споровима, она је одобравала и вођење таквих спорова *судовима добрих људи*. Обично су чланови Суда добрих људи бирани за сваки случај посебно, али су понекад – као арбитри – дјеловали сви чланови управе топаљске Комуниади.

С. г (Слава Господу)а нс 28 ђуна 1770 по италијано³⁴ у Новоме

Дићарава³⁵ се с овием писмом алити сетенциом арбитраиом³⁶ ми ко(ј)и ћемо бити одоздол потписани како дођоше пред нас капетана и суђе од једне стране Ника и његове браће синова Саве Пиешивца из Бошића друге стране Ива и његова брата Остоје синова В(Ф)илипа Пиешивца из Сасовића обие парте уједно и заједно будући рођаци поради неко(ј)е њи(х)овије деверенција³⁷ што имађаху међу њима.

Прво како се сетенца наоди у добрије људи о(д) 1730 тако (ј)е тако (ј)е по(х)ваљујемо и валимо³⁸ исту сетенцу да (ј)е добро учињена и остале карте које се наоде³⁹ међу њима све лунарамо⁴⁰ да добре ниесу.

Друго што се наоди муке⁴¹ у Баошиће у мочалинама (?) да им (ј)е по пола како зазива у сетенци како се наоди.

Треће осуђујемо што се наоди од оне суме у мочалини да има дати Нико с браћом његовијем рођацима Ј(о)ву и Остоји цекина пет велу⁴² нумером 5. а оно решто за нина (за њих)да остаје з(са)браћом за ону штету што му (ј)е учињена .А сада да има Нико бити у либертади⁴³ з(с)браћом о(д)земље о лик(?)ку(ј)е друго држати оли коме дати како све своју сваки да (ј)е господар о(д) своје

³³ АХ ПУМА 190, 6-10.

³⁴ По италијано – по новом календару

³⁵ Дићарава се – dichiarare (итал.) – изјавити, прочитовати се

³⁶ Сетенциом арбитраиом – пресудом добрих људи – арбитра

³⁷ Деференце – la differenza (итал.) – разлика, овдје се употребљава у смислу спор

³⁸ Валимо – хвалимо

³⁹ Наоде – находе – налазе

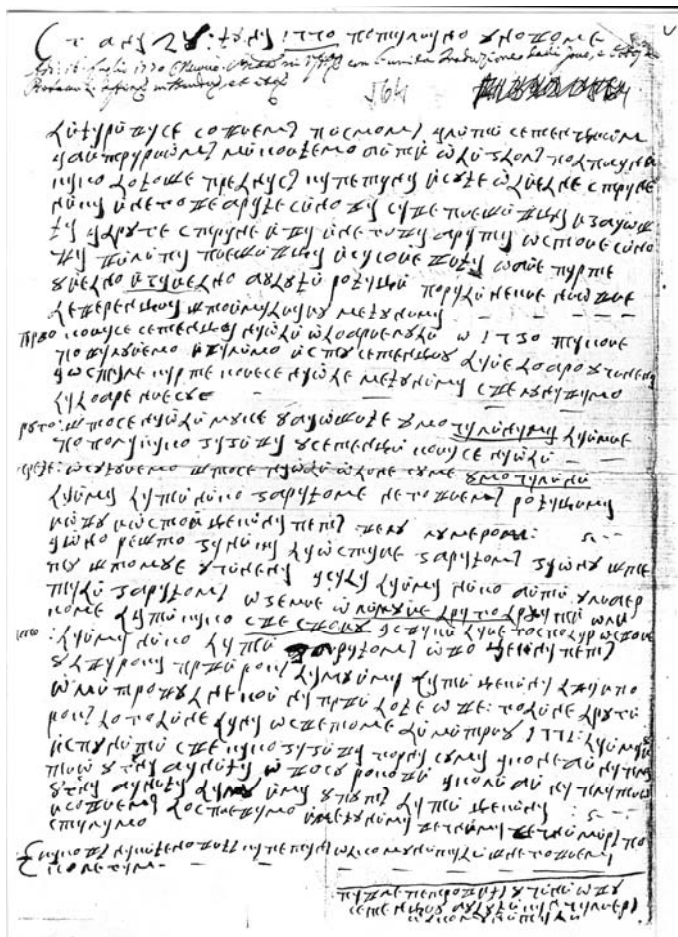
⁴⁰ Lunaravato (итал.) – поништавамо

⁴¹ Мука – уложени рад, труд

⁴² Велу – вељу – кажем

⁴³ У либертади – слободно располаже земљом

Чти(четврто)да има Нико дати з браћом ово цекина пет у два рока први рок да му има дати цекина два и по о Митрову дне који на први дође ове године. Други рок догодине дана о светоме Димитри(ј)у 1771. Да имају испунити све како зазива горња сума ,а ко не би наплатио у гна(господина) Банића. Ово су рокови уколико би наплатио у гна Банића да му има упут (?) дати цекина 5

И с овијем доспјевамо и међу њима вечнимавечни мир постављамо

Јаков Накићеновић капетан од комунитаци ш његовиЈема колегам(?)⁴⁴

Павле Петровић учини ову сетенциу будући канчалиер (канцелијер) о(д)комунитаци.⁴⁵

⁴⁴ Колегама – јасно се чита ова ријеч и вјероватно се мисли на остале четири суђе, који су са капетаном и канцелијером чинили управу Комуниџади и били овлашћени да пресуђују у грађанским споровима.

⁴⁵ АХ Пума 322, 564.

4.

Ти́ро покојно́г Трипка Драшкова Париеза, из Новог Села (Савина), и његова мати Комнелија и сестра Јована продају кнезу Марку Париезу неку земљу у Требесину.

С.г.б.(славаГосподу Богу)10.марча 1761 талијано Новоме

The image shows a handwritten document in a cursive script, likely a deed or contract. The text is written in a dark ink on aged paper. There are several lines of text, some of which are crossed out or corrected. The document appears to be a legal or administrative record, possibly related to the sale of land mentioned in the text above. The handwriting is dense and somewhat difficult to read due to its cursive nature and the presence of corrections.

Дићарава се с овијем писмом али ти истринментом да море имати крепост и јакост колико да (ј)е учињено од публикога нодара(нотара) како Ти́ро син покојно́г Трипка Драшкова Париеза из Новог Села и његова мајка Комнелија и његова сестра Јована коју чину за се и за њи(х)ов ред продавају кнезу Марку Драшкову Париезу из Требесина а стрицу истога Ти́ра и тако му продадоше у продано име два парачика⁴⁶ земље што су имали заједно с истијем Марком на Камено.?? и плоча и конфина прву калуђери од истога запада Мирковића земља од гарбина? од буре(?) земља Буровића и (е)реди Би(ј)елопавловића. И тако се

⁴⁶ Парачик – комад

надврх добара ?? и јакост биће подписат од два сједока ко(ј) буде молити којизи продавају. И ово писмо учини (ј)а Нико Радуловић бивши мољен од више речение на славу богу

Павле Дублевић (ј)есам свједок како више

Лесандро Милашиновић (ј)есам свједок како више“

На крају стоји забиљешка на италијанском језику, сачињена 12. августа 1770. године, када је горњи уговор преведен и потписан од стране преводиоца.⁵¹

5.

Писмена потврда од 4. априла 1738. године, којом Никола Милутинов, речени Мастаћа, са Мељина изјављује да је од Марка Лазаревића са Мокрина позајмио 125 либара.

Сла(в)а гу(Господу)бо(Богу) 4 априла 1738 у Новоме

Очитујем совјим истинитијем писмом алити шкиритом⁵² како гни(господин) Никола Милутинов речени Мастанић узима и прима у господина Марка Лазаревића с Мокрина либара муниде далматинске⁵³ сто и двадесет и пет 125 свему аспци (?) дава да му су сигуре накцаиу(?) и да му плаћа на ни(х) добит дест⁵⁴ на сто узет колико би стале и тако се облегаје Никола вратити главно и на ни добит што би стале без икаква инада ни правде. И ово ће писмо бити подписато од два сједока за боље вијеровање ја Митар Павковић учини ово писмо будући мољен од истога Николе Милутинова за либара 125

ја Лазар Ђупковић (ј)есам свједок горњем писму

ја Глигори(ј)е Павковић (ј)есам свједок како више пише

На полеђини италијанским језику пише да је 4. октобра 1742. године дошао у канцеларију млетачких власти Марко Лазаревић ?? у вези Николе Милутинова (нечитко да се тачно знало због чега, вјероватно је овјерена предња признаница). На истом документу налази се и забиљежена 1792. година и забиљешка да је преведено од стране званичног преводиоца. Како не посједујемо друга документа у вези овога највјероватније да дуг није био враћен, па су наслѣдници Лазаревића то рјешавали много година касније.⁵⁵

⁵¹ АХ ПУМА 322, 556; Поред оригинала, сачуван је и превод на италијански језик.

⁵² Scrivere (итал.) – писати, овдје: писмом.

⁵³ Муниде далматинске – новац који је био у употреби само у Далмацији.

⁵⁴ Дест – вјероватно десет.

⁵⁵ АХ прва аустриска владавина 12, 124. Како се документ налази у документима из 1798. године, (истина, међу расутим документима, што значи да је погрешком могао доспјети међу ова документа), може се претпоставити да дуг није враћен на вријеме, па је приликом неке диобе или смрти учесника – даваоца или зајмодавца, или пак њихових наслѣдника, ова потврда коришћена као доказ.

* * *

Из напред изнесених докумената можемо уочити начин међусобног комуницирања тадашњих житеља, њихов однос када су у питању материјална добра, однос према религији, вјеровање у Бога и свеце, жељу да буду сахрањени по обредима православне цркве којој су припадали, али и бригу о својој души послје смрти, однос према жени и рођацима. Сазнајемо из њих и о имовинској моћи тадашњег становништва, о посједовању непокретне имовине или новца, а економско стање одсликава се и остављањем старе одјеће наслѣдницима. Сазнајемо о односу према власти, и обратно, посебно у правним односима, па сазнајемо да становништво међусобно обавља грађанске спорове, тестаменте, купопродајне уговоре и друга правна акта, на своме језику, ћириличким писмом, а млетачка власт је та која их овјерава, уз претходно превођење, и тек тада постају вјеродостојни. Навешћемо још један податак који пружају ови документи, а то је употреба италијанских ријечи, наравно – неправилна употреба, али и употреба турских ријечи, односно назива за поједине предмете, и то послје скоро цијелог вијека од одласка Турака из овога краја. То нам казује да су те предмете у употребу донијели Турци, али да су се они и даље производили или импортовали и били у употреби.

Обиље архивске грађе из наше прошлости писане на српском језику или, неком страном језику који је био у употреби у одређеном крају као последица историјских збивања, неисцрпан је мајдан за проучавање многих збивања и појава у прошлости нашег народа, рјешавајући недоумице у садашњости и предвиђајући, односно, планирајући будућност. Ова грађа се налази сачувана у домаћим Архивима, али и Архивима у бившим југословенским републикама.